

„BAJ, HA TOMPA A TOLL ÉS DADOG A NYELV . . .”

Herczeg Ferenc: Ocskay brigadéros

FRANYÓ ZSUZSANNA

Minden nemzet történelmében vannak kiemelkedő egyéniségek, akik az idők múlásával is jelen vannak a nemzet tudatában, akiknek jelentős cselekedeteit nemcsak a történétírók rögzítették, hanem az írók is. Akiket regények, versek, drámák főhőseiként is ismerhetünk, felidézhetünk akár háromszáz év múlva is, amikor jubileumi évet hirdetnek róluk. Akkor pedig, amikor rájuk emlékezünk, kutatjuk a róluk szóló irodalmat.

Az idei év Rákóczi emlékév, és ezért foglalkozunk Herczeg Ferenc *Ocskay brigadéros* című történelmi színművével.

A történelmi dráma olyan mű, amelynek cselekményét a történelmi múlt megtörtént vagy lehetséges eseményei köréből választja írója, és ezeket alapvetően a történetiség szemléletének megfelelően mutatja be – idézzük a műfajra vonatkozó definíciót. A szakirodalom általában két fő válfaját szokta megkülönböztetni a drámának. Az egyik a múltra ténylegesen jellemző konfliktusokat mutat be példázatosága miatt, a másik viszont csupán történeti köntösbe öltöztet bizonyos didaktikus, vallási vagy politikai eszméket. Ezeket eszmedrámáknak nevezik.

Herczeg Ferenc *Ocskay brigadérosa* az első drámatípusba tartozik, vagyis a korra ténylegesen jellemző konfliktusokat mutat be, feltételezhetően példázatoságuk miatt.

A drámában a kuruc és labanc szembenállás a történelmi háttérvalóság.

Az árulás az erkölcsi tét. A hősként kezelt egyén kettős erkölcsének leleplezése a konfliktus alapja, és kirajzolódik egy romantikus történet is. A műben láthatjuk a Rákóczi udvarában divatos francia ceremóniákat, számunkra olykor érthetetlen kifejezéstelenségében.

Herczeg Ferenc 1901-ben írta az *Ocskay brigadéros*t Ocskay László életének utolsó szakaszáról, amely 1710. évi történet. Az a történelmi idő kerül itt most elő, amikor Jávorka Ádám érsekújvári főhadnagy elhatározta, hogy elfogja az áruló Ocskayt, aki Pálffy János gróf ezredében részt vett Szavoyai Jenő hadjárataiban, de a krónikák szerint már itt is valami bünt követhetett el, hisz a hóhér levágta az egyik fülét. Meggyilkolta egyik bajtársát, és ezért Ocskay katonaszökevény lett, de visszament a Pálffy-ezredhez, és 1703-ban egy csapattal csatlakozott II. Rákóczi Ferencnek épp akkor megindult felkeléséhez. Bátorsága és ügyessége miatt csakhamar ezredes lett. Csakhogy Pálffy Jánosnak, a császári tábornagnak, titkon sikerül Ocskayt megnyernie I. József pártjának. Ocskay árulása kiderült, és Jávorka Ádám elfogta. Tehát Ocskayról mindezt tudnunk kell ahhoz, hogy megértsük Herczeg Ferenc történelmi drámáját, amely nem mondható jó szerkezetűnek és jó nyelvezetűnek. Vagyis valahogy úgy áll ez a dráma, ahogy a prológosban olvassuk: „Baj, ha tompa a toll és dadog a nyelv . . .” Hát csak ez a baj!

Prológussal kezdődik a mű. A prológust Jávorka Ádám mondja el. Ki ez a Jávorka Ádám? Ő az, aki a Rákóczi-felkelés hírére otthagya a nagyszombati egyetemet, és a kurucok táborába sietett. Hadnagy lett. Előbb Ocskay László, majd Géczy Gábor ezredes lovasezredében szolgált. Kalandos portyázásokkal az „újvári vitéz” jelzőt érdemelte ki. Amikor (1708-ban) Ocskay a császáriakhoz pártolt, és ezredét Pálffy kelepccéjébe vitte, Jávorka volt egyike annak a négy főtisztnek, akik bosszút esküdtek az áruló ellen, és 1710. január 1-jén a verbói Révay-kastélyban kézre kerítették és lefejezték.

Jókai Mór *Szeretve mind a vérpadig* című regényének egyik főhőse Jávorka Ádám. Thaly Kálmán az *Ocskai Lászlóruól való ének* (1710) című versében így ír:

*Kemény Beleznai, serény Jávorkával,
Ama Bornemissza, híres Rác Miskával.
Esküsznek Újvárban egymásnak kezére,
Erős esküvéssel Ocskai vesztére:*

*Jávorka pediglen paraszti ruhában –
Egynihány vitézzel csak bétör házában . . .*

Herczeg Ferenc a prológust Jávorka Ádám szájába adja. Jávorka emlékjárársra szólítja fel a közönséget, imígyen: „. . . a képzelet szárnyas lován repültem múlt idők bús pusztái felett, hol véres alkony-fénnyel küszködik Rákóczi hűnyő csillaga . . . félve köszöntelek, . . . mert sejtem, közületek nem egynek mi jár az eszében . . .” Jelmezes darab? Hozzá magyar? Ezt végighallgatni súlyos robot lesz! „. . . Be tud-e telni szíved az élni vágyó és kriptába falazott Sza-

badtság szörnyű keservével? . . .” Ezzel a kérdő mondattal Herczeg szinte mindent elmond.

A dráma talán itt már véget is érhetne. Ezek után már csak végigjárjuk azt az utat és történelmi időt, aminek a rezümé köszönhető.

Az 1700-as években járunk. A dráma központi alakja Ocskay. Az ő haditettei és magánélete áll a dráma középpontjában. A drámai viszonyrend a középponthoz való kapcsolódásokban van, amelyek vagy megegyeznek Ocskay elveivel, vagy attól eltérők. A konfliktus az eltérő kapcsolatrendszerből adódik. Ebből következik, hogy két különböző érdekeltség és eszme ütközik. Az egyik oldalon vannak a császárpártiak, a másik oldalon Rákóczi hívei, a magyar kurucok. A cselekményvezetés során Ocskayról kiderül, hogy ügyesen lavírozott az életben, hisz már a II. felvonás 13. jelenetében ezt olvashatjuk: „ . . . Szolgált a császárt, szolgált a törököt is, szolgált a francia királyt . . . Ha rájött a rossz órája – egy semmiség miatt tajtékot hányt a vére – otthagya mindegyik urát.” Nem a legjobb személyiségjegye Ocskayról, így hát logikus az a következtetés, hogy ő az áruló most is. A császárpárti családból való Tisza Ilonához való valamikori vonzalma, a drámai történet idején új találkozások, majd a megözvegyült nő feleségül vétele; végképp gyanússá válik Ocskay. Ő ugyanis portyázó úttjáról tér haza német foglyaival, és az újra fellobbanó szerelem hatása alatt a foglyokat szabadon bocsátja. A vesztes pedig Ocskay lesz megalkuvásával, majd pedig lefejeztetésével.

Vázlatosan ez a dráma története.

És amíg olvassuk a drámát, amelyben kalandozunk a nyitrai vártól, a lévai Tisza házig, majd Rákóczi hadiszállásáig és Ocskó faluig, tudomást szerzünk a kuruc és a labanc viselkedés módjáról, hadakozásról, számítgatásról és a sok ellentmondásról, de legfőképpen arról a történelmi tényről, hogy milyen „ . . . dühvel irtja a magyart a magyart” – ahogy Ocskayról a drámában olvassuk.

A dráma Rákóczi hőseiről szól és azok hőstetteiről, mind emellett Ocskay és Tisza Ilona közötti szenvedélyes kapcsolatáról is a dráma történelmi idejében. Majd pedig Ocskay híveinek, közöttük Jávorka Ádámnak a szembefordulását láthatjuk a „hőssel”, amikor is kiderül Ocskay árulása.

Nem a legjobb szerkezetű a dráma: a történelmi kor eseményszálainak szerteágazó ábrázolását áttekinthetetlenül közli az író. A túljelenetezések megszakítják a központi vonalvezetést, ezért nehezen követhető a kibontakozó központi probléma. Túlbonnyolított az alapgondolat kifejtése, maga a főesemény: az Ocskay árulásáig vezető út és az árulás ténye. Így azután epikusá válik a dráma, és szinte követhetlenné a dráma lényege.

Azok, akik nem ismerik a történelmi eseményeket, Herczeg drámájában aligha látnak tragédiát.

Mindenesetre az a tény, hogy Herczeg Ferenc 1901-ben az árulás erkölcsi kérdésével foglalkozott az 1710-es történelmi múltat idézve, figyelemre méltó jelenség, talán még ma is, hisz a műből mégiscsak kiderül, hogy: „. . . magyar magyart gyilkol . . .”, meg azután kiderül a magyarok állandó hezitálása is, az ide is egy kicsit – meg oda is egy kicsit – tartozás szükségessége; az egyedül legyünk, de valakihez azért mégis tartozunk gondolatának történelmi állandósága. Valahogy a kettőt jobbra és kettőt balra lépegetés örökös jelenvalósága benne van a műben. Így azután Herczeg Ferenc művében a múltra ténylegesen jellemző konfliktusokat a példázatoság miatt tarthatjuk figyelemre méltónak.